

FILOSOFIA RELIGIEI

TREI MARI MINUNI ȘI DOAR DOUĂ PERSPECTIVE

TUDOR CĂȚINEANU

Three Great Wonders and Only Two Perspectives. The study analyses two visions upon the Existence: the metaphysical and the theological one. To put it into Mircea Eliade's words, the first vision concerns the Profane, whereas the second targets the Sacred. I outline – in each vision – three entities that are being considered to be “wonders”, even nowadays. For Metaphysics they are Existence itself, the Human Person and Conscience. In Christian Theology they are comprised in the dogma of the Holy Trinity made of The Father, the Son, and the Holy Spirit. The analysis underlines both the consonances and differences between the two visions and – as a corollary – presents a synthesis based on four theoretical criteria: a) at the logical and ontological level there stands the General–Particular–Individual (G–P–I) relationship; b) at the level of the connections between entities or between their hypostases there is the relationship on Inherence, which is ignored by most theorists; c) at the psychological and axiological level we deal with the difference between Certainty (C1), Conviction (C2) and Creed (C3), which are counterpointed by Doubt; d) both visions – the metaphysical and the theological one – aim ultimately at the Infinity. But Infinity still remains, for both visions, an open issue that will be tackled in the upcoming volume “The Metaphysics of Sensibility”.

Keywords: Existence; Metaphysics; Conviction; Certainty

Prin vocea Corului antic, Sofocle spunea că „În Lume-s multe mari minuni, minuni mai mari ca Omul nu-s”. De fapt, în Lume există trei mari Minuni, care sunt corelate, dar și distincte, așadar sunt unite și totodată separate, ceea ce înseamnă că sunt delimitate. Un sinonim al cuvântului „minune” este cuvântul „miracol”, și ambele definesc ceea ce nu poate fi înțeles și definit, adică indefinitul, ne-definitul, care poate fi și Infinitul. Al treilea sinonim este cuvântul „mister”, pe care Lucian Blaga l-a urcat de la nivelul gândirii comune la nivelul unui concept central al Metafizicii. Tot astfel, Existența este echivalentul metafizic sinonim pentru ceea ce, în limbajul comun, se numește „Lume”, cu conotația „Lume, Lume, soro Lume!”

1. TREI ENTITĂȚI METAFIZICE

Există Gândirea, ca proces de cunoaștere, și există Obiectul acestui proces, care în gândirea modernă este numit și Referent, întrucât Cunoașterea, fie ea empirică sau rațională, „se referă” la ceva sau la alt-ceva. Gândirea filosofică începe cu diferența făcută între Subiectul și Obiectul cunoașterii (S-O). În *Istoria*

Filosofiei există mai mulți termeni prin care este definit Obiectul cunoașterii. Cel mai cunoscut cuvânt este acela de „lucru”, iar latinul Lucrețiu a scris poemul filosofic *De rerum natura* (*Despre natura lucrurilor*). La Immanuel Kant, acesta devine „Lucru în sine”, adică ceva incognoscibil. Aici, Empirismul utilizează termenul „fenomen”, asociat cu termenul „esență” și are ca supoziție enunțul „Fenomenul poate fi cunoscut, esența lui, nu” (David Hume). Acești termeni, ca și alții, similari, sunt sintetizați prin termenul generic „entitate”. Conceptul acesta este asociat cu numele lui Quine și cu faimosul enunț: „Nu există entitate fără identitate”. La nivelul gândirii metafizice, ultima și cea mai cuprinzătoare entitate este Existența. Epoca modernă, definită drept „Climat heraclitean”, de către D.D. Roșca, introduce și termenul „proces”. Acesta este un echivalent al „devenirii”, care există și ea, și care conține „relațiile” dintre cel puțin două entități.

1.1. EXISTENȚA

Prima mare Minune a Existenței este aceea că Existența există. Această Minune este conținută implicit în enunțul lui Parmenide: „Ființa este, Neființa nu este”. Termenul „Ființă” are o conotație biologică și trimite spre Viață, care, prin definiție, este vie, nu moartă. Dacă punem între paranteze această conotație, Ființa este echivalentă cu Existența, iar Neființa este echivalentă cu Non-Existența, încât enunțul lui Parmenide capătă forma: „Existența există, Non-Existența nu există”. Prima parte a enunțului definește și prima Minune, iar partea a doua o lămurește suplimentar pe prima. Că este vorba de o Minune rezultă și din întrebarea pe care și-a pus-o Heidegger: „Oare de ce Existența să fie și, mai degrabă, ea să nu fie!?” Întrebarea nu este gratuită, ci este fundamentală, adică este una metafizică. În limbajul unui personaj din romanul *Moromeții*, „Pe ce se bazează”, oare, Existența, pentru ca ea să existe?; de ce nu ar exista mai degrabă Non-existența, adică, să nu fie nimic decât Nimicul, care nici el nu este!? Întrebarea este întemeiată, dar ea rămâne fără răspuns, de aceea ea circumscrie o Minune, prima mare Minune a Existenței, care este chiar Existența, respectiv existența Existenței, care ESTE.

1.2. PERSOANA

A doua mare Minune constă în faptul că, în interiorul Existenței care există, existăm și noi, ca ființe individuale (I), iar în cazul omului, ca Persoane. Gânditorii presocratici au identificat patru Elemente care stau la baza Existenței (a Lumii): Apa (Thales), Pământul (Empedocle), Aerul (Anaximene), Focul (Heraclit). S-a observat mai târziu că prin cele patru Elemente (numite Principii), gânditorii presocratici au intuit cele patru stări de agregare ale materiei, adică: solidele, lichidele, gazele și plasma (Jean Piaget). Dar o stare de agregare este ceva, iar o ființă individuală-individuală este altceva. Savantul nostru Henri Coandă, plecând de la proporția mare de apă din trupul omului, afirmă că „Omul este un accident

hidraulic”, dar aceasta este doar o metaforă, chiar dacă este o metaforă epistemică, deci cu un coeficient de relevanță cognitivă. Rămâne însă deschisă întrebarea privind geneza și natura individuației (I), de la „firul de iarbă”, sau „frunza” lui Leibniz, până la „Persoana individuală” a lui Kierkegaard. Pentru Leibniz, în Univers nu există două fire de iarbă (sau două frunze) identice, iar pentru Kierkegaard, oricare individ, ca persoană umană, este unic, irepetabil și ireductibil la oricare alt individ, respectiv la oricare altă persoană. Tema individuației (I ca I) marchează întreaga Istorie a gândirii europene, de la Aristotel la Hegel și până azi. Pentru Aristotel, individualul ca atare (deci I ca I) nu poate face obiectul Științei, iar pentru Hegel, „concretul sensibil ca atare” nu poate fi gândit sau exprimat, ci poate fi numai „indicat” (*Fenomenologia Spiritului*). Tema individuației (I ca I) este abordată azi și de Științe, de Fizică prin Teoriile cuantice (sau sub-cuantice), de Chimie prin Teoriile moleculare și de Biologie prin Codul genetic. Trecerea dintre cele trei mari niveluri ale Existenței – fizic, chimic, biologic – rămâne însă ne-clară, în cel mai bun caz rămâne clar-obscură. Dacă metafizicienii Aristotel și Hegel au dreptate, atunci întrebarea privind geneza și natura Individuației (P1-P2) va rămâne etern deschisă, deci a doua mare Minune a Existenței va rămâne și ea una eternă.

1.3. CONȘTIINȚA

A treia mare Minune a Existenței este chiar existența omului, dar ca o ființă *conștientă*. Acest atribut marchează întreaga gândire și întregul destin al lui Pascal. „Omul este o trestie gânditoare”, ne spune Pascal în *Cugetările sale*. Dar, în timp ce trestia există fără să știe că există, omul există și știe că există, este conștient că există, dacă el este conștient, desigur. Există pe rând, dar și concomitent, piatra și steaua, firul de iarbă și pomul, pisica și câinele, femeia și bărbatul, adică omul. Dar, numai la un anumit nivel al existenței lui, omul ajunge să fie (devine) și este conștient de existența lui, având și conștiința de Sine. Mai întâi este Conștiința, apoi vine (dacă vine) și Conștiința de Sine. Conștiința și Conștiința de Sine sunt două orizonturi și sensuri de orientare ale aceleiași Conștiințe, deci nu este vorba aici de o „Conștiință dublă”, care este una bolnavă. Primul sens de orientare merge spre Lume, spre Existența „exterioară” față de noi, iar acest prim sens poate fi numit „tranzitiv” (Tudor Vianu). Al doilea sens de orientare, dacă este vorba de Eu, nu de Noi, este spre mine însumi, spre Sinele meu (sensul „reflexiv”). În cazul Subiectului individual, sub Eu se cristalizează – la un nivel mai adânc – Sinele, care poate fi al meu, al tău, al lui sau al ei. În cazul Subiectului colectiv, sub Noi se cristalizează – la un nivel de adâncime similar – Sinea, care este a noastră, a tuturor. Diferența fină care delimitează și leagă totodată Sinele și Sinea a fost admirabil analizată de către Constantin Noica în *Rostirea filosofică românească* și în alte texte. Eul are un caracter psihologic și oricine poate afirma, cu referință la el (ea), propoziția lui Fichte: „Eu sunt Eu”. Dincolo de Eu sau în exteriorul Eului, se află Non-Eul, prin care gânditorul german desemnează Lumea obiectivă și

obiectuală. În schimb, sau în contrapunct armonic, Sinele, fiind și psihologic, este în esența lui și axiologic. În Sinele cuiva sunt interiorizate valorile existente în Contextul în care acel cineva trăiește. În același context trăiește însă și altcineva (alt-cineva). Căci Robinson Crusoe, cu Insula lui izolată, este doar o metaforă narativă, eventual și un mit. Aici urmează o posibilă antinomie, întrucât Eul este unic și ireductibil, deși oricine poate pronunța propoziția „Eu sunt Eu”, pe când Valorile, fiind generate de un Context, sunt universale sau sunt universal-valabile. Fiecare și oricare Eu asimilează Valorile în Sinele lui, într-o formă proprie, deci specifică. Aici se naște „punctul de vedere”, aici se ivesc „punctele de vedere”.

1.4. FISURA

Dar tot aici poate să apară și propoziția rostită de Pinguinul Profesorului Kotter: „Cred că în icebergul nostru a apărut o fisură”. Fisura poate crește sau se poate restrânge, ea având deschideri diferite, variate și variabile. Echivalentul ei anatomic este rana, care se poate închide, lăsând ca semn cicatricea, sau poate rămâne deschisă, ne-vindecată, până la limita ieșirii din Existență. Pe planul Cunoașterii, „fisura” are ca echivalent „tăietura epistemologică” (Althusser), iar Universul cunoașterii poate fi văzut și ca un Univers de „fisuri” interferate, pentru care Nietzsche a găsit metafora (ea însăși epistemică) a unui Grup de păianjeni care se devoră reciproc. Altfel spus, și în formă generalizată, relațiile dintre indivizi (numite relații „tele” de către Moreno) se pot înscrie între două limite axiologice. Limita pozitivă este dată de doi (El și Ea) care sunt amândoi. La scară colectivă se ajunge la Împreună și la Noi. Limita negativă are ca premisă enunțul lui J.P. Sartre „Fiecare Eu tinde să devină Dumnezeu”. Rezultatul este cunoscut de demult, fiind cuprins în enunțul latin „*Bellum omnium contra omnes*”. În corolar parțial, aceasta înseamnă că pe aceeași „suprafață zbârcită a Pământului”, cum o numea Profesorul meu Iosif Pervain, avem și Raiul, și Iadul, ca stări axiologice, nu ca stări de agregare fizică ale materiei Lumii, fie ele substanțe sau energii. Concluzia este că, de la naștere până la moarte, omul trăiește într-un Purgatoriu.

Pe plan metafizic, pe cercuri concentrice, și mergând de jos în sus, avem mai întâi Pământul (cu *Laus Ptolomaei* al lui Nichita Stănescu), vine apoi Lumea (prin care Heidegger înțelege Ființa), cercul cel mai cuprinzător fiind Existența, cu cele trei mari minuni ale ei: prima fiind Ea însăși, adică Existența ca Existență, Ființa ca Ființă (sau fiindă), cum o numea Aristotel în *Metafizica* sa, a doua fiind Ființa individuală, respectiv Persoana, a treia fiind Conștiința acesteia cu cele două orizonturi și sensuri de mișcare ale ei, tranzitivă și reflexivă. Pe acest traseu, „stările de agregare” fizice sunt dublate sau înlocuite de „stările axiologice”, proprii noului Univers axiologic, creat de către Om. Dacă introducem aici ceea ce deja am și introdus, adică cele două „stări axiologice”, numite de Mircea Eliade cu termenii generici *Sacrul* și *Profanul*, ne întâlnim cu marea temă și problemă a relației dintre Metafizică și Teologie.

2. TREI FAZE ISTORICE ALE RELIGIEI

Religia este o Viziune asupra Existenței, Viziune care are o Istorie. În esență, și redusă la un nucleu, această Istorie are trei mari etape. În aceleași etape se dezvoltă și procesul Cunoașterii, fie aceasta empirică sau rațională, ca și sfera Normativă și a Culturii și a Civilizației umane. Cele două linii de evoluție, una Sacră, alta Profană, întrețin o relație foarte complexă, uneori chiar complicată. În această secvență vom pune accentul pe linia Sacră, relația dintre cele două linii făcând obiectul unei alte analize, speciale.

2.1. ANIMISMUL

Pe linia Sacrului, este mai întâi *Animismul* original, în care omul „animă” sau însuflețește toate entitățile Naturii. Omul este mai întâi doar o entitate a Naturii, iar ca pură „corporeitate” (Foucault), el are un statut echivalent cu acela pe care îl au piatra și steaua, firul de iarbă și copacul, pisica și câinele. Toate aceste entități există pur și simplu, iar printre ele, respectiv între ele, există și omul. Dar, omul, derivat din Natură, se desprinde de Natură, care se prezintă treptat ca ceva diferit și străin. Aici apare prima Diferență, concept central, speculat abia în târziul Postmodernism, respectiv apare și prima „fisură”, în limbajul Pinguinului Profesorului Kotter. În Religia creștină, această secvență istorică, reală sau profană, este exprimată prin secvența sacră a „Alungării din Rai”. Și, așa cum Adam și Eva au nostalgia Raiului pierdut, tot așa și omul real are nostalgia Naturii, din care a plecat. Această nostalgie este exprimată de către J.J. Rousseau în tema „Întoarcerii la Natură”, iar azi este o temă teoretică a Etologiei, ca și a mișcării Ecologice, pe planul practicii. Dar Animismul, ca primă fază a Istoriei Religiei, este doar un *plan de fundal*, pe care se înscriu *reliefulurile*, adică mulțimea de *fetișuri*, respectiv de *idoli*. Oricare element al Naturii poate fi fetișizat, dacă el are o importanță deosebită în viața reală a oamenilor. Pe planul Cunoașterii, ca proces cognitiv real, echivalentul acestei prime faze sacre este nivelul *perceptiv* și *descriptiv* al Cunoașterii, iar pe planul Normativității, echivalentul este *prescripția* asociată cu interdicția, deci cu *tabu-ul*. În esență, Cutuma este echivalentul Animismului, care este și el nediferențiat și anonim, Fetișismul fiind doar premisa, de dinainte de începutul diferențierii.

2.2. POLITEISMUL

A doua fază – sau „stadiu” – cum i-ar putea spune Kierkegaard, din Istoria Religiei, este *Politeismul*. Procesul de selecție, prezent încă în Fetișism, continuă și astfel Pământul, dar mai ales Cerul sunt populate cu Zei și Zeițe. Plecând de la poziția verticală a ființei umane, acum se cristalizează treptat ceea ce s-a numit *Axis Mundi*, adică diferența dintre Sus și Jos, respectiv dintre Bine și Rău, considerând aceste Valori morale prin sensul lor extensiv, adică și extra-moral. În limbajul lui

Kotarbinski, Binele este tot ceea ce „este bine făcut”, Răul fiind ratarea scopului sau Rebutul. Pe planul Cunoașterii, echivalentul acestei faze este etapa *analitică* a procesului cognitiv, etapă în care o entitate unitară este descompusă în părțile ei, pentru a se vedea ce se află în spatele diferențelor, a diferitelor ei părți. Pe planul Normativității, prescripția se întărește, adică devine „mai tare”, în sensul lui Protagoras, încât ea se convertește în Normă formulată explicit în Coduri. În această a doua fază se cristalizează și *Codul lui Hammurabi*, ca și *Legile lui Solon* sau *Decalogul* iudeo-creștin (care are câteva variante succesive), dar și cele *Zece Reguli* ale lui Buddha, aceste mișcări, una cognitivă, alta normativă și practică, făcând tranziția spre cea de a treia fază.

2.3. MONOTEISMUL

A treia fază o marchează *Monoteismul*, în care există o singură Divinitate. În Cultura europeană, tranziția de la a doua la cea de a treia fază este legată de numele lui Socrate. Pe soclul statuii Zeului Necunoscut, Socrate vine cu ideea unui Zeu Nou, care era Demonul lui (Daimon), dar Zeu care nu avea un nume anume, și nu intra în „Calendarul” Zeilor elini. De aceea, Socrate a fost condamnat la moarte, sub acuzația de blasfemie. Locul acestui Zeu necunoscut va fi ocupat de Dumnezeu, adică de faza Monoteismului. Numai că, deși este Unul, Dumnezeu ia forme diferite și are și nume diferite. La poporul evreu, El este Iahve, la musulmani este Allah, la orientali este Nirvana lui Buddha, iar la creștini este pur și simplu Dumnezeu. Dar Istoria Creștinismului, începând cu Consiliul de la Niceea (1054), îl va „împărți” pe Dumnezeu în cele două mari variante, Ortodoxia și Catolicismul, după care va veni și Protestantismul, cu alte subvariante și noi diviziuni. Acest proces ne poate aminti de „Împărțirea cămășii lui Iisus Christos”, iar visul Ecumenismului se pare că este unul prea îndepărtat, de unde și alternativa piesei de teatru *Așteptându-l pe Godot* a lui Samuel Beckett. Pe planul Cunoașterii, celei de a treia faze îi corespunde, cu o expresie a lui Lucian Blaga, „Năzuința formativă” către Sinteze. Chiar și atunci când gândirea se orientează către analiză (Empirismul clasic și Pozitivismul), acest fenomen este un fenomen de „relief”, articulat pe un „fundal”, care este tot „Năzuința formativă” a Sintezelor. Pe planul Normativității axiologice, se manifestă două tendințe complementare: pe de o parte, ceea ce am putea numi, prin analogie, „Năzuința normativă” se extinde în toate domeniile de activitate ale omului, așa cum se întâmplă azi cu Deontologia. Pe de altă parte, Codurile tind spre universalizare, atât ca sistem de enunțuri normative, cu caracter imperativ, cât și ca extensie spațială, de natură geo-politică. În această privință, sunt ilustrative, dar și elocvente, *Decalogul*, care axiologic este religios și moral, sau *Codul roman*, reluat și îmbogățit de *Codul lui Napoleon*. Aici am putea spune că Napoleon Bonaparte tinde să rămână Împărat și în Împărăția Justiției.

Pe acest fundal retrospectiv, selectăm doar unul dintre reliefurile posibile, și anume echivalențele-corespondențe care există între cele trei mari Minuni, definite din perspectiva Metafizicii și a Dogmei Sfintei Treimi, așa cum este definită ea în Teologie. Este vorba doar de o secvență sintetică a relației generale dintre Metafizică și Teologie, având în vedere aici doar Teologia creștină, și, ca al doilea termen, Metafizica europeană.

3. ECHIVALENȚE TEOLOGICE

Din perspectiva Teologiei creștine, prima mare Minune a Existenței este chiar existența lui Dumnezeu. Dumnezeu este Alfa și Omega, deci începutul și sfârșitul a Tot și a Toate.

3.1. DUMNEZEU

Cine sau Ce este Dumnezeu rămâne un mister pentru Om și pentru cunoașterea umană. Acest mister este exprimat chiar prin cuvintele Lui: „*Ego sum qui sum*”. Dacă în ordinea Metafizicii avem „Lucrul în sine” al lui Kant, în ordinea Teologiei echivalentul acestuia este „existența în Sine” a lui Dumnezeu. Această situație a fost definită prin enunțul magistral al Sfântului Tertulian: „*Credo quia absurdum est*”. Aceasta înseamnă că Dumnezeu este Infinit, pe când Omul este o ființă finită, a cărui gândire este și ea finită. Or, Finitul nu poate cuprinde, pe calea unei gândiri Finite, ceea ce este Infinit. Deci, nu Dumnezeu în Sine este absurd, ci încercarea unei ființe Finite de a înțelege, pe cale rațională, Infinitatea lui Dumnezeu. Dar credinciosul nu se îndoiește de existența lui Dumnezeu, deci ceea ce îi rămâne, dincolo de orice îndoială, este Credința (C3), care este distinctă și față de Certitudine (C1), dar și față de Convingere (C2). În relația dintre unii credincioși (cei mai mulți) și Dumnezeu este posibil să nu apară nicio îndoială, iar simbolul acestei Credințe „tari” este Iov, din *Cartea lui Iov*. Dar, în aceeași relație, se poate strecura, ca un șarpe viclean, chiar și îndoiala, iar atunci avem *Psalmii* lui Tudor Arghezi. În *Psalmul 6*, poetul își exprimă dorința de a avea un contact fizic cu Dumnezeu: „Vreau să te pipăi și să urlu: «ESTE!»”. De aceeași îndoială și nevoie de a o înlătura, a fost marcat și Toma Necredinciosul, dar el s-a vindecat pentru că Iisus i s-a arătat. Mai nou, Dumnezeu nu mai trimite semne către noi, situație descrisă de Lucian Blaga în poezia *Tristețe metafizică*. Adică, mai nou, Dumnezeu S-a închis în Sine, asemeni unei tautologii de genul $A=A$, respectiv $\Omega=\Omega$. Caracterul Infinit al lui Dumnezeu a fost definit pentru prima dată de marele teolog Cusanus, primul gânditor modern care a intuit Infinitul, inclusiv Infinitul matematic. Recurgând analogic la figura geometrică a Cercului, Teologul savant Cusanus afirmă că „Dumnezeu este un Cerc cu centrul pretutindeni și cu circumferința nicăieri”. Aceasta înseamnă că nu putem să Îl identificăm pe Dumnezeu într-un punct anume,

după cum nu putem nici să limităm circumferința Cercului Lui. Altfel spus, Dumnezeu nu este nici un Centru fix, imobil, cum era Ființa lui Parmenide, dar nu este nici un Fetiș perceptibil tactil, cum se așteptau să fie Toma Necredinciosul sau Tudor Arghezi. Problema Existenței sau a Non-Existenței lui Dumnezeu face obiectul unor controverse care marchează întreaga Istorie a celor două Discipline reflexive.

Acum, dacă pe plan gnoseologic Dumnezeu este și rămâne Misterul (Minune) absolut, pe plan ontologic se pune problema Lumii, a genezei și a naturii ei. *Cartea Genezei*, numită și a *Facerii*, ne descrie crearea Lumii de către Dumnezeu. Lumea a fost creată în șase zile, cea de a șaptea fiind ziua de odihnă. Se pleacă de la premisa definită de enunțul biblic: „La început a fost Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul”. Urmează crearea elementelor Lumii, începând cu Lumina („*Dicunt Domine «Fiat lux!» et fuit, et fuit bene*”) și sfârșește cu încoronarea Lumii, prin crearea lui Adam și a Evei. Aici se deschide întrebarea privind relația dintre Dumnezeu și Lume, această Lume fiind un Tot, care are de Toate. În limbaj metafizic, D.D. Roșca numește Existența și cu expresia „Marele Tot”. Deci, Dumnezeu face parte sau nu face parte din Lumea de El Însuși creată!? Panteismul, în varianta clasică a lui Spinoza, ajunge la identitatea dintre Dumnezeu și Lume, aceasta luând mai ales ipostaza Naturii (Substanța). Teologia creștină nu respinge „de plano” Panteismul, întrucât această poziție de gândire pleacă de la premisa existenței lui Dumnezeu. Noi considerăm că și Misticismul poate fi înțeles sau văzut ca o variantă a Panteismului. În alternativa Misticismului, care nu are nimic comun cu superstiția, se suspendă diferența dintre entitățile materiale și entitățile spirituale. Din această perspectivă, Dumnezeu este Infinit ne-diferențiat, încât nu putem spune că El se află punctual undeva sau altundeva. Elinii spuneau despre Dumnezeul lor că „Nu-i șade Lui bine să umble încoace și încolo”. Dar, a spune că Dumnezeu a creat Lumea și apoi a părăsit-o deschide riscul unei alte erezii. Această erezie este prezentă în piesa de teatru a lui Samuel Beckett, *Așteptându-l pe Godot*. Godot este o ipostază disimulată, deci și o mască a lui Dumnezeu. Numai că aici Dumnezeu nu mai vine, așa cum a promis prin Fiul Său, adică Iisus, a doua oară pe Pământ. Ideea părăsirii este prezentă și în poemul nostru *Apocalipsa 13*, din ciclul „13 Apocalipse”, publicat de noi în volumul *Trădarea Rimelor*: „A căzut ucis un înger/Și de Lume s-a lovit/Cerul este plin de găuri/Dumnezeu l-a părăsit”. În relația dintre Dumnezeu și Lume, și în limbajul Pinguinului nostru, s-a deschis o „fisură”, o fisură în prima mare Minune. „Fisura” va fi închisă, rana va fi vindecată, prin cea de a doua mare Minune, care este Iisus Christos.

Iisus este și copilul Fecioarei Maria, dar și Fiul lui Dumnezeu. Natura lui mixtă, sau dublă, nu este și una duală. Atunci când spune „Dați Cezarului ce este a Cezarului și lui Dumnezeu ce este a lui Dumnezeu”, Iisus nu rupe cele două Lumi, ci numai le delimitează. În termeni științifici, această delimitare este definită de *Principiul complementarității* al lui Niels Bohr. Invocând chiar exemplul Luminii, la nivelul ei invizibil, Lumina are o structură dublă. Dintr-o perspectivă și cu o anumită aparatură tehnică, poate fi reliefat caracterul *corpuscular* și, deci, *discontinuu* al Luminii. Dintr-o altă perspectivă și cu o altă dispunere a aparaturii tehnice, poate

fi reliefat caracterul *ondulatoriu* și, deci, *continuu* al aceleiași Lumini. Nu este vorba aici de două Lumini, ci de o aceeași Lumină fizică, în interiorul căreia se articulează consonant două proprietăți opuse în aparență, complementare în esență. Cum se articulează ele în interiorul Luminii, rămâne mai departe un Mister. Tot așa, pe planul Religiei creștine și al Teologiei însoțitoare, ambele plecând de la Destinul lui Iisus, nu există două Lumi, ci o singură Lume, care are două niveluri. În limbajul lui Mircea Eliade, nivelul de Sus este nivelul *Sacralului*, iar nivelul de Jos este nivelul *Profanului*. Despărțite până la Iisus de prima fisură, cele două Lumi sunt unificate de Iisus, de învățătura și de destinul Lui. Aici intră în joc relația dintre Lege-Legi și Iubire, care dă cifra relației dintre *Vechiul Testament* și *Noul Testament*. Primul mergea pe Lege-Legi, și pleacă de la Moise. Dar, la poporul evreu, ca și la alte popoare, nu există o singură Lege, ci mai multe Legi, iar aici pot să apară cel puțin două posibilități riscante, respectiv două „fisuri”. Mai întâi, oricare Lege are un „spirit” și o „literă”, iar între ele este necesar acordul, deci aplicarea *corectă* a Legii. Numai că Legea, având două componente, apare și riscul (fisura) a două greșeli. Dacă se pune accentul preponderent pe „spiritul Legii”, apare riscul unei libertăți excesive, respectiv al convertirii libertății în libertinism și chiar în libertinaj, deci și în erezie. Invers, dacă se pune accentul preponderent pe „litera Legii”, apare riscul formalismului și al conformismului, care pot genera nedreptăți. În al doilea rând, în Coduri nu există o singură Lege, decât ca sinecdocă stilistică, ci există mai multe Legi, iar o aceeași Lege poate să fie interpretată și aplicată diferit, încât este posibil, sau nu este exclus, ca prin aplicarea unei Legi, să se ajungă la o fărădelege, așa cum s-a întâmplat și cu Iisus.

3.2. IISUS CHRISTOS

Or, *Noul Testament*, numit și *Legea cea Nouă*, aduce aici, prin Iisus, un Principiu unificator, care este Principiul *Iubirii*. Iisus chiar și face precizarea că El nu a venit în Lume, pentru a nega Legea-Legile, ci pentru a le împlini, iar cheia de aur a „împlinirii” este Principiul Iubirii. Probabil că o paranteză este aici necesară.

În cartea *Etica și mass-media*, Clifford Christians și colaboratorii prezintă cele 5 Principii etice (morale) din Istoria Culturii și a Eticii. Primul în ordine istorică, dar și ca valoare, este Principiul *Iubirii*, care este numit „iudeo-creștin”. Cred că este vorba de o neînțelegere, respectiv de o extensie incorectă. Iudeo-creștin este, cu adevărat, *Decalogul*, care, chiar în *Vechiul Testament*, are câteva variante. Trecem peste faptul că în actualele forme ale Religiei creștine cele *Zece Porunci* sunt încă discutate, unele chiar disputate. Principiul *Iubirii* este propriu doar Religiei creștine și este legat de Învățătura și destinul lui Iisus.

Dacă transferăm acum structura Luminii fizice în structura Luminii religioase și a celor două *Testamente*, am putea spune că *Vechiul Testament* pune accentul pe discontinuitatea corpusculară, asociată cu pluralitatea Legilor și a posibilităților de interpretare-aplicare, în timp ce *Noul Testament* pune accentul, complementar, pe

continuitatea ondulatorie, asociată cu Principiul Iubirii universale, a aproapelui ca și a departelui tău. Și Nietzsche, cu referință la „iubirea aproapelui nostru”, se întreba ce trebuie să facem cu „departele nostru!?” Este vorba, repetăm, doar de două accente sau de o preponderență graduală, nu de exclusivitate.

Din perspectiva pe care mergem aici, Cheia de boltă a Religiei creștine este una dublă, sau are două secvențe: *Crucificarea* și *Învierea*. Crucificarea este prețul plătit de Iisus, ca jertfă de Sine, pentru curajul unificării celor două Lumi, una divină, alta umană. Învierea este răsplata pentru această jertfă. Iisus a învins moartea, „Cu moartea pe moarte călcând”, cum se spune într-o priceasă cântată la Paște. Aici intră în joc și Dialectica cea mai profundă, întrucât și riguros logic „Moartea Morții” este echivalentă cu „Viața Veșnică”. Un demers similar este prezent și în metafizica lui Hegel. Avem, mai întâi, Negația, apoi avem Negarea acestei Negații. Ceea ce rezultă nu este o Negație mai „negativă”, ci este chiar Afirmatia. Tot astfel avem, mai întâi, Devenirea, apoi avem Devenirea Devenirii, dar ceea ce rezultă nu este o Devenire „mai rapidă”, ca în râul sofistului Cratylos, ci este Faptul simplu, care există tot pur și simplu (Hegel).

Iisus a venit pe Pământ ca Fiu al lui Dumnezeu, dar și al Fecioarei Maria. Pe Pământ i-a lăsat pe Apostoli, între care primii sunt Petru și Pavel (P1-P2). Dar, Apostolii și urmașii lor, până la limita vastă a credincioșilor simpli, sunt pe Pământ, iar Iisus este în Ceruri, alături de Tatăl Ceresc și la dreapta Lui. Aceasta înseamnă că o distanță între Cer și Pământ mai rămâne, ca un rest al unei fisuri. Închiderea acestei fisuri și vindecarea completă a răni este sarcina Sfântului Duh, a treia mare Minune a Religiei creștine.

3.3. DUHUL SFÂNT

Marele Teolog ortodox Dumitru Stăniloae, în cartea *Tratat de Teologie Dogmatică*, ne oferă o imagine bine articulată teoretic și relativ transparentă a Sfântului Duh, al cărui concept a fost cristalizat în perioada Patristicii. Se începe cu descrierea sintetică a întregii Treimi, ca *un fundal* pe care se *reliefează* Persoanele, inclusiv Sfântul Duh, numit simplu și Duhul. Așadar „Fiul și Duhul, Cuvântul și Puterea lui Dumnezeu realizează împreună Revelația și lucrarea lui Dumnezeu în creație”. Enunțul vizează condiția eternă a lui Dumnezeu, care există din „toți vecii” și va exista în „toți vecii”, adică „din vecii vecilor, în vecii vecilor”, Veșnicia fiind Timpul propriu al lui Dumnezeu. În cuprinsul Veșniciei se înscrie și ordinea temporală, iar în această ordine „Sfântul Duh purcede din Tatăl și strălucește în Fiul”. Duhul este doar una dintre cele trei Ipostaze ale Sfintei Treimi. Dar, la rândul Lui, Duhul Însuși are ipostaze, care pornesc de la Relația filială și ajung la Relația dintre Creator și Lumea creată.

Duhul este, mai întâi, *Bucurie*, în două sensuri „Bucuria Tatălui către Fiu și Bucuria Fiului către Tatăl”. Bucuria, în forma supremă a *Iubirii*, se extinde până la nivelul Omului, ca ființă creată de către Dumnezeu. Astfel că Duhul „Tot El ne

face să strălucim ca niște fii, ne îmbrățișează cu bucuria și iubirea pentru Tatăl”. Prin Iubirea reciprocă, de la Tatăl către fiii Pământului, și de la aceștia către El, se cristalizează *Iubirea*, ca Principiu universal al întregii Existențe, în care cele două Părți, Creatorul și Lumea creată, sunt unificate într-o singură Lume. Pe Pământ, Principiul Iubirii și Iubirea reală sunt aduse de Iisus Christos, ca prunc al Fecioarei Maria și ca Fiu al lui Dumnezeu. În al doilea rând, în Duhul Sfânt, Iubirea este asociată și cu *Strălucirea*, care este semnul *Luminii*, căreia i se opune Întunericul. În sfârșit, în al treilea rând, Iubirea ține de *Sensibilitate*, nu de lumea abstracției, încât Iubirea este și o *Energie* vie. Ceea ce înseamnă că Sfântul Duh are trei ipostaze, fiind în același timp și în egală măsură, Iubire (forma maximă a Bucuriei), Lumină, dar și Energie vie a Sensibilității. Dumitru Stăniloae mai include în această ecuație și „Deschiderea”, care – credem noi – poate fi văzută ca o determinație generică, proprie oricărei Ipostaze din Sfânta Treime sau din Duhul Sfânt. Referitor la ipostaza de Lumină a Duhului, spre exemplu, în relația cu sufletul omului, Dumitru Stăniloae afirmă: „Astfel, sufletul devine transparent lui Dumnezeu și Dumnezeu devine transparent pentru suflet”. Putem folosi aici intuitiv și metafora unui sistem de oglinzi care se răsfrâng reciproc, dar și metafora vaselor comunicante, vase care sunt distincte, ca *reliefuri*, și conexate continuu în *fundal*...

Acum, pe plan subiectiv și la nivelul omului, ca o creație care se întoarce către Creator, Duhul ia ipostaza Credinței: „Deci, a fi noi în Tatăl nu este al nostru, ci al Duhului Care este în noi și rămâne în noi prin mărturisirea credinței”. Mișcarea este și aici una reciprocă sau circulară, de tip *feedback*: „Această sensibilitate față de Dumnezeu îl face deci pe om în întregime omenesc”. Dar, oare, nu plecând de la un astfel de enunț, a formulat și Nietzsche titlul *Omenesc, prea omenesc!*?

3.4. DIALECTICA SFINTEI TREIMI

În Teologie este prezent conceptul de Dogmă, Dogma Sfintei Treimi fiind cea mai importantă, pentru că ea vizează și încearcă să exprime chiar Ființa lui Dumnezeu. Dar, Ființa lui Dumnezeu nu poate fi cunoscută plin-deplin, fără rest; de aceea Dogma este doar orientată spre Dumnezeu, al cărui Mister este conținut chiar în Dogmă. În acest sens trebuie înțeles și clasicul enunț al Sfântului Tertulian: „*Credo quia absurdum est*”. Enunțul pleacă de la premisa că Dumnezeu este Infinit, pe când ființa umană este finită. Este finită și ca trup, ceea ce este o evidență, dar și ca putere a gândirii, a rațiunii. Or, este evident că ceea ce este finit ca rațiune nu poate cuprinde Infinitatea lui Dumnezeu. Astfel încât, pentru rațiunea umană, Dumnezeu apare ca fiind a-rațional, ne-rațional, irațional, deci Absurd. Dumnezeu nu este absurd în Sine, în Sine El este un Mister, ci în raport cu rațiunea umană, prin definiție finită. Dar, Sfântul Tertulian nu se îndoiește nicio secundă de existența lui Dumnezeu, în care crede chiar înainte de desfășurarea raționamentului menționat. Corelând credința cu raționamentul, rezultă corolarul: „Cred pentru că este absurd”. Rezultă că, dacă nu putem demonstra (D) pe cale rațională existența

lui Dumnezeu, ne rămâne credința în El, în existența lui. Încercarea de a demonstra pe cale rațională (logică) existența lui Dumnezeu, este reluată în faimosul „Argument ontologic”, post-medieval, la care recurge și Descartes.

Așadar, pentru credincios și pentru Teologie, Dumnezeu există, dar natura sau structura intimă a Ființei Lui deschide o altă temă și problemă. Adică, Yahve este Unitar și Unic, și tot așa este și Allah, pe când Dumnezeul creștinilor este Unitar, dar este și Trinitar. În limbaj matematic, se postulează identitatea dintre 1 și 3, ceea ce pentru rațiunea umană este iarăși absurd. Aici intră în joc Dialectica Sfintei Treimi, care se desfășoară pe două trepte, respectiv pe două niveluri, distincte, dar corelate până la Identitate.

La primul nivel, cele trei entități sacre sunt Persoane, adică ele sunt Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Ne putem reprezenta cele trei Persoane prin analogie cu structura unei familii pământene, cu observația că în Dumnezeiasca Treime este absentă Persoana maternă. Sfântul Duh este, după cum am văzut, Iubirea dintre Tată și Fiu, Iubire reciprocă, în Cercul căreia intră și omul, atunci când el devine creștin prin botez. Și Iisus a fost botezat de către Ioan Botezătorul cu Apă, dar atunci a fost prezent acolo și Duhul Sfânt, care este Duh (Spirit, spun catolicii) invizibil, dar semnalizat de coborârea Porumbelului vizibil. Aici și acum, mai putem face un pas în încercarea de a înțelege rațional cele Trei Persoane. Pe planul vieții umane, putem face distincția, cu referință la un același om, între ființa lui fizică și persoana lui, care poate deveni și Personalitate. Ființa fizică a lui este perceptibilă, persona lui nu mai este perceptibilă, ea poate fi doar intuită. Situația de pe Pământ este reluată și în Ceruri: cele Trei Persoane Divine nu pot fi percepute, ci doar *intuite* prin Credință (C3), care este un sentiment, iar acesta ține de *sensibilitate*, nu de *rațiunea logică*. Încât, dorința lui Tudor Arghezi, din *Psalmul 6*, „Vreau să te pipăi și să urlu «ESTE!»” este o dorință zadarnică și poate deschide întrebări privind „tăria credinței” poetului. Poezia reia îndoiala lui Toma Necredinciosul, îndoială vindecată de apariția lui Iisus, care poate să se arate și se arată provizoriu, până la „A doua venire” a Lui.

Pe cea de a doua treaptă, de la Persoană se trece la Ipostază, al doilea termen fiind mai abstract. Pentru a sugera prezența sau remanența Persoanei în Ipostază, Dumitru Stăniloae, în *Tratatul* său, folosește termenul Ipostas-Ipostasuri, nuanța de personalizare fiind evidentă în acest termen, același termen (ipostază=ipostas), dar cu o conotație suplimentară. În perspectiva Dogmei Sfintei Treimi, și pe ultima ei treaptă, Dumnezeu este Unitatea celor trei Ipostaze (Tatăl-Fiul-Sfântul Duh). Deci, Dumnezeu în Viziunea și Teologia creștină este Unitar, dar nu și Unic (Yahve, Allah), ci este Trinitar. În discursul teologic al lui Dumitru Stăniloae, cei doi termeni, „Persoană” și „Ipostas”, sunt întrețesuți, accentul căzând pe unul sau pe altul, în funcție de temă, de problemă și de context. Cu accentul pe Persoană, Teologul nostru afirmă: „Numai cei Trei într-o reciprocitate neîntreruptă fiecare unic și în același timp implicându-i pe ceilalți fără a-i confunda reprezentă desăvârșirea existenței și a relației”. Aici putem observa, doar în trecere, că sugestia de unitate (coerență internă) este dată și de eliminarea virgulelor, fără ca textul să fie incorect

gramatical. Al doilea text mută accentul de pe Unitate pe Unicitatea sau Propriul fiecăreia dintre cele Trei Persoane: „Fiecare lucrare este realizată de cei Trei; este bucuria și strălucirea comună. Dar fiecare Persoană înfăptuiește lucrarea comună în modul în care îi este propriu”. Traducând această Dialectică Sacră în termeni Profani (Mircea Eliade), putem ajunge la câteva enunțuri:

În primul rând, este pusă aici în joc relația dintre Unu și Multiplu, respectiv dintre Părți și Întreg. Părțile (Persoanele, apoi Ipostazele) sunt Trei, întregul este Unul. Dar, implicându-l pe Trei, Întregul, adică Dumnezeu, nu este Unic (Singular-Solitar), ci numai Unitar, cum am și menționat anterior. Unicitatea lui Dumnezeu în Religia și Teologia creștină este numai una comparativă, ca diferență dintre Dumnezeu trinitar și Dumnezeul ne-trinitar, adică unic sau singular (Yahve, Allah, Buddha).

În al doilea rând, luăm ca premisă distincția dintre Entități și Relațiile dintre aceste Entități, care pot fi două, trei sau mai multe. Entitatea este un concept modern și ea este asociată cu enunțul menționat al lui Quine: „Nu există entitate fără identitate”. Sub acest concept universal stau lucrurile, ființele, dar și entitățile abstracte, respectiv entitățile sacre. Astfel că cele Trei Ipostaze al lui Dumnezeu sunt și ele Entități. Iar în Dialectica Sfintei Treimi, accentul cade pe Relația dintre Entități. Aici, Teologia creștină a recurs la cele mai variate forme de gândire și de expresie, pentru a defini o Relație fundamentală, care are două sensuri de orientare, respectiv de mișcare. Adică, Dumnezeu există numai *în și prin* Ipostazele Lui, iar Ipostazele Lui există numai *în și prin* Dumnezeu. Căci particula sintetică „în și prin” este nucleul oricărei Dialectici, inclusiv al Dialecticii Sfintei Treimi. Un echivalent al ei este particula „întru”, teoretizată exemplar de către Constantin Noica.

În al treilea rând, chiar și numai din textele citate rezultă caracterul *activ* al lui Dumnezeu. Altfel spus, Dumnezeul creștinilor este unul *activ*, nu unul *contemplativ*. Acest caracter este formulat și explicit de către Dumitru Stăniloae, din perspectiva Duhului Sfânt: „Duhul este bucuria lui Dumnezeu revărsându-se asupra creației pentru a asigura o orientare înnoită a creației către Creatorul său, depășirea separației dintre Dumnezeu și Creația Sa și deci realizarea deplină a acesteia”. Este, în primul rând, o temă și o problemă a Istoriei Religiiilor evidențierea caracterului activ sau contemplativ al diverselor Divinități. Religia elinilor, spre exemplu, este marcată de moștenirea lui Parmenide, care s-a prelungit până în epoca modernă, definită – așa cum am mai spus – de către D.D. Roșca prin expresia „Climat heraclitean”. Epoca modernă este marcată și de enunțul lui Goethe: „La început a fost Fapta”. Caracterul activ este prezent și în Dumnezeul-Yahve, și în Dumnezeul-Allah, care poate că au chiar un exces de inițiativă practică. Dar, fiecare popor are Dumnezeul pe care îl merită.

În al patrulea și ultimul rând, sunt instructive Interpretările ne-creștine și non-dialectice care au fost făcute Dumnezeului Trinitar, între care două sunt esențiale.

Prima pune accentul preponderent sau chiar exclusiv pe Unitate, cele Trei Ipostaze fiind văzute ca fiind exterioare sau ne-esențiale, comparativ cu Unitatea.

Aceasta este o primă Erezie și ea marchează un regres, întrucât se întoarce chiar la Dumnezeu poporului evreu, adică la Yahve, ca și la Allah, de altfel, care sunt ne-creștini. A doua Erezie mută accentul invers, pe cele Trei Ipostaze, tinzând spre dizolvarea Unității, iar aici regresul este și mai mare, întrucât pe această cale se revine la Politeismul pre-creștin. Odată eliminate cele două Erezii, devine transparent înțelesul dialectic cel mai adânc al Dumnezeului Trinitar. Esența lui ultimă este Relația, și anume Relația de *Inerență*. În acest limbaj, care nu este creștin, dar nici anticreștin, Cele Trei Ipostaze sunt inerente Lui Dumnezeu și sunt reciproc inerente, după cum, invers, Dumnezeu este inerent celor Trei Ipostaze care sunt ale Lui și în care El este El. Acest cifru profund, care este și un cifru al Misterului, este conținut în enunțul lui Dumnezeu: „*Ego sum qui sum*”, de la care am plecat.

4. COROLAR

Bătrânul Heraclit, Obscurul din Efes, afirma că Lumea în care trăim nu a fost creată de vreun Zeu, ci ea a fost, este și va rămâne un Foc veșnic viu, care se aprinde și se stinge după măsură. Se afirmă aici Unitatea fundamentală a Lumii (a Existenței), dincolo de oricare perspectivă de înțelegere și explicare a ei. În acest sens, există o relație de *izomorfism* între cele trei mari Minuni, prezente în cele două forme tradiționale și clasice de expresie, Metafizică și Religioasă (Teologică), respectiv Profană și Sacră.

4.1. MATRICEA DIALECTICĂ G.-P.-I.

Relația de izomorfism poate fi prezentată sintetic recurgând, în primul rând, la Matricea dialectică General-Particular-Individual, simbolizată prin G.-P.-I. Matricea nu este una fixă sau mecanică, întrucât în structura ei sunt posibile interferențe și deplasări de accent, evidențiate de Constantin Noica în cartea *Cele șase maladii ale spiritului*, în care Matricea dialectică G.-P.-I. este formulată explicit.

Din perspectiva Metafizicii, cele trei mari Minuni sunt Existența (care există), Individul ca Persoană și Conștiința, cu dubla ei orientare, tranzitivă, adică spre Existență și autoreflexivă, adică spre Sine. Este evident că în Matrice, Conștiința ocupă locul median, având chiar funcția de intermediere a celor doi termeni extremi. O Existență care există, dar în care nu apare și Conștiința, prin funcția ei tranzitivă, de cunoaștere, este o Existență în sine, ca „Lucrul în sine” al lui Kant (care nici nu poate fi conștientizat ca „Lucru în sine”). Invers, un Individ care nu are Conștiință (nu are funcția autoreflexivă) rămâne un individ natural, care stă pe același plan ontologic cu firul de iarbă, pomul sau câinele.

Din perspectiva Religiei (Teologiei) situația este similară, întrucât cele trei mari Minuni sunt Dumnezeu (Tatăl), Iisus Christos (Fiul) și Duhul Sfânt. Situația este similară cu cea precedentă, întrucât Duhul Sfânt ocupă locul median, de

intermediere și tranziție, în ambele sensuri, între Tatăl și Fiul. Duhul Sfânt acționează, deci se extinde, până la ultimul nivel al Universului fizic creat, adică la nivelul omului, ca ființă pur naturală. În afara Botezului, mai întâi cu Apă, apoi cu Duhul Sfânt, individul rămâne un „păgân” și stă, ca și în situația metafizică, pe același plan ontologic cu firul de iarbă, pomul sau câinele. Pe planul Istoriei reale, extensia Duhului Sfânt a luat și forme care nu au nicio legătură cu Iubirea, așa cum a fost întruchipată și propovăduită de Iisus Christos. De unde și scena uluitoare cu întâlnirea dintre Iisus și Marele Inchizitor, din romanul lui Dostoievski *Frații Karamazov*.

4.2. RELAȚIA DE INERENȚĂ

Spuneam că există Entități, definite de Quine, și Relații între Entități, și că în gândirea modernă accentul se deplasează către relații. În acest sens, Gaston Bachelard vorbește chiar despre *Noul spirit științific*, în cartea cu același nume. Pentru relația de Inerență, în *Fenomenologia Spiritului*, a lui Hegel, găsim exemplul unei bucăți de zahăr. Bucata de zahăr este una singură, dar ea are trei proprietăți sensibile: este albă, este tare, este dulce. Acum, cele trei proprietăți sunt absolut diferite calitativ, sunt chiar eterogene. În acest sens, și raționând aristotelic, putem dezvolta un șir de enunțuri negative: albul nu este nici tare, nici dulce; tarele nu este nici alb, nici dulce; dulcele nu este nici alb, nici tare. Folosind tot o expresie a lui Hegel, cele trei proprietăți eterogene sunt într-o relație de „exterioritate reciprocă”. Dar, pe de altă parte, nu putem identifica albul într-un punct al bucății de zahăr, tarele în alt punct, iar dulcele într-un al treilea punct al aceleiași bucăți de zahăr, care este unitară. Aceasta înseamnă că cele trei proprietăți sunt *inerente* bucății de zahăr și sunt, în același timp, și în egală măsură, reciproc *inerente*, deci nu sunt într-o relație de „exterioritate reciprocă”.

Exemplul sensibil al bucății de zahăr poate fi extins „punct cu punct” la structura Sfintei Treimi. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt pe de o parte Entități distincte calitativ, dar, pe de altă parte, ele sunt doar Ipostaze ale aceleiași Entități sacre care este Unul Dumnezeu. În acest sens, Ipostazele sunt inerente Ființei lui Dumnezeu, ele fiind „de o Ființă”, și Dumnezeu este inerent celor trei Ipostaze, care, toate trei, sunt ale lui Dumnezeu-Unul.

Același exemplu concret-sensibil poate fi extins, tot „punct cu punct”, și la entitățile metafizice. Existența care există este entitatea metafizică, Lumea Naturii, respectiv Cosmosul, în care este prezent și Omul, este o entitate ontologică, iar Omul ca ființă conștientă este o entitate antropologică. Pe de o parte, cele trei entități sunt calitativ distincte, dar, pe de altă parte, ele sunt doar ipostaze sau trepte, sau stări. Aici vine întrebarea fundamentală și „întrebarea-cheie”: ale cui sunt aceste ipostaze!? Răspunsul este dat de ceea ce numim Principiul Filosofiei, numai că răspunsurile sunt diferite, încât Istoria Filosofiei este și o Istorie a Principiilor, de la Apa lui Thales, prin Entelehia lui Aristotel, până la Ideea Absolută a lui Hegel sau Elanul vital al lui Bergson.

Am putea încheia această secvență, observând că aceeași relație de Inerență este proprie și unei bucăți de sare, care este și ea albă, tare, dar amară. Aceasta ar putea însemna că metafora cu zahărul dulce ar fi proprie Teologiei, iar metafora cu sarea amară ar fi proprie Metafizicii, observație care cred că nu este prea departe de adevăr.

4.3. IDEEA INFINITĂȚII

Din punctul nostru de vedere, răspunsul corect orientat, la această temă-problemă, este o conjuncție între „Lucrul în sine” al lui Kant și conceptul Infinității. Doar bănuită de către Aristotel, Ideea Infinității a fost intuită, cam în același timp, de către metafizicianul Giordano Bruno și de către teologul Nicolaus Cusanus. În contradicție cu Viziunea tradițională, plecată de la Ptolemeu, care afirma că există o singură Lume, organizată în jurul Pământului, Giordano Bruno afirmă că există o infinitate de Lumi reale, care nu au un Centru, întrucât Infinitul nu poate avea, prin definiție, un Centru. Pentru această idee revoluționară, Giordano Bruno a fost ars pe rug. Viziunea va fi reluată de Leibniz, numai că „atomul material” va fi înlocuit cu „atomul spiritual”, adică Monada, încât în Existență poate intra și Dumnezeu. La polul opus stă marele teolog Cusanus, care recurge la metafora sublimă a Cercului. Cusanus afirmă – cum am menționat – că Dumnezeu este ca un Cerc care are Centrul pretutindeni și circumferința nicăieri. Această metaforă epistemică este o bună descripție a Infinitului, dar nu ne dă și ecuația interioară a Infinitului. Și, cum spune și Schopenhauer, o metaforă nu poate fi reprezentată și nici gândită, ci numai intuită. Noi considerăm că rațiunea umană încă nu este pregătită pentru a putea gândi Infinitul-Infinitatea, încât cu acest argument am explicat și „dezagregarea logicii” lui Eminescu în cartea *Echilibru și dezagregare*: poetul a încercat să gândească ceea ce, cel puțin deocamdată, nu poate fi gândit.

Aici apar la suprafață și două diferențe între perspectiva Metafizicii și perspectiva Teologiei. Mai întâi, și pe plan *temporal*, Teologia afirmă că cele trei Ipostaze din Sfânta Treime există sincron și există din Eternitate în Eternitate, expresie echivalentă cu Veșnicia. În schimb, pentru Metafizică, cele trei entități se succed diacronic: mai întâi Existența, apoi Cosmosul, apoi Omul. Potrivit viziunii din *Existența tragică* a lui D.D. Roșca, apariția Omului se datorează unei conjuncții norocoase a unor fenomene de hazard, încât era posibil și ca Omul să nu apară pe acest Pământ. Chiar în acest sens, Henri Coandă afirmă că „Omul este un accident hidraulic”, definiție care se referă la proporția de apă din corpul uman, ca și la proporția hidrogenului în Cosmos. Apoi, sub raport *spațial*, pentru Teologie, Dumnezeu este Nemărginit, adică fără Limite spațiale. Este evident că aici Infinitatea spațială este suspendată. Cu metafora lui Cusanus, Circumferința este „nicăieri” și centrul Cercului este „oriunde”, numai că Circumferința rămâne Circumferință, adică o Configurație geometrică și fizică finită. Dar pentru Metafizică, dubla Infinitate, spațială și temporală, rămâne deschisă, adică nu poate fi gândită de om în actuala stare de dezvoltare a

Rațiunii sale. Altfel spus, Fisura rămâne deschisă, încât nevăzându-i vindecarea, Nichita Stănescu preferă întoarcerea la Lumea lui Ptolemeu, în ciclul poetic *Laus Ptolomaei*. Această diferență justifică și diferența dintre cele două metafore. Bucata de zahăr dulce este proprie Teologiei, pentru că aici Infinitul este „blocat”, iar bucata de sare amară este proprie Metafizicii, pentru că același Infinit rămâne deschis, ca o fisură, prăpastie sau rană, cel puțin deocamdată.

4.4. CERTITUDINEA, CONVINGEREA, CREDINȚA (C1, C2, C3)

În cartea *Configurații „fizice” și exerciții metafizice* am dezvoltat tema relației dintre cei trei „C”. Toate trei sunt stări psihologice subiective, care angajează sensibilitatea afectivă a Omului. În calitatea lor de cuvinte, ele sunt sinonime, dar sinonimia lor este una parțială, fiind concurată de diferențele lor specifice. În acest sens, *Certitudinea* (C1) se asociază subiectiv cu enunțurile *cognitive*, în special cele științifice, care sunt ori cert adevărate, ori cert false (A-F). Certitudinea nu are grade de comparație de genul „mai cert” sau „mai incert”. Opusul ei este *incertitudinea* (~C1) sau *îndoiala*, care poate fi metodică, iar atunci conduce la o certitudine (Descartes) sau poate fi metafizică (Mihai Eminescu, D.D. Roșca), iar atunci ea rămâne deschisă, rămâne o imensă Fisură. Urmează *Convingerea* (C2), care se asociază, ca stare subiectivă, cu enunțurile *retorice*. Acestea nu sunt și nu pot fi adevărate sau false, ci numai verosimile sau neverosimile, credibile sau necredibile, convingătoare sau neconvingătoare. Enunțurile retorice sunt *opinii* și ele au grade și grade de comparație, și se asociază cu expresiile „mai mult” și „mai puțin” teoretizate de către Aristotel în *Retorica* sa. Opiniile sunt asociate cu toate valorile umane, de la Bine și Rău, până la Sănătate și Boală, exceptând valorile epistemice Adevărat și Fals. În sfârșit, *Credința* (C3) este, pe de o parte, o ipostază a convingerii (C2), întrucât angajează și ea opinia-opiniile, dar este și o stare subiectivă specifică, asociată cu valorile religioase Sacru și Profan. În limbajul lui Protagoras, și credința (C3) poate fi „mai tare” sau „mai slabă”, iar Iov ilustrează Credința cea de neclintit. Dar, oricât de „tare” ar fi credința, ea nu poate ajunge la certitudinea (C1) cognitivă proprie Științei, cu Adevărul și Falsul ei, de unde și enunțul lui Tertulian „*Credo quia absurdum est*”. Încât, dacă punem între paranteze Certitudinea, rămân Convingerea, proprie enunțurilor retorice, și Credința, proprie enunțurilor religioase. Ceea ce înseamnă că la baza Metafizicii stau Certitudinea științifică și Convingerea, iar la baza Religiei (Teologiei) stă Credința. Cele două stări subiective, al căror nucleu este sensibilitatea afectivă, se pot intersecta, așa cum se pot intersecta, fără a se confunda: Metafizica și Religia (Teologia).

PS. Acest text este doar un capitol din cartea *Metafizica Sensibilității*, aflată în curs de elaborare. Filosofia Culturii distinge două tipuri fundamentale de judecăți: a) Judecățile de existență (JE) care se bazează pe functorii „Este-Nu este” și b) Judecățile de valoare (JV), care se bazează pe functorii „Trebuie-Nu trebuie”.

Toate judecățile umane au un nivel cognitiv, dar și un nivel subsidiar, unul afectiv – emoțional – volitiv. Relația dintre cognitiv și afectiv-emoțional-volitiv a înregistrat în Cultura europeană cel puțin 6 interpretări, prezentate detaliat de noi în cartea *Retică și Metafizică*. Noi mergem pe cea de a 7-a interpretare, potrivit căreia relația celor două niveluri ale Judecării este una circulară, de tip *feedback*, dar că în procesul de elaborare a unei opere, orientativă și decisivă este componenta afectiv-emoțional-volitivă, adică Sensibilitatea. Formele ei conceptualizate tipologic sunt în esență trei: Certitudinea (C1), Convingerea (C2), Credința (C3).

BIBLIOGRAFIE

1. ARISTOTEL, *Metafizica* (traducere Ștefan Bezdechi, note și indice alfabetic Dan Bădărău), Editura IRI, București, 1999.
2. BACHELARD, Gaston, *Dialectica spiritului științific modern*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
3. BAHM, Archie, *Whole and Parts*, in *The Southwestern Journal of Philosophy*, vol. III, Spring, 1972.
4. BARTHES, Roland, *L'aventure sémiologique*, cap. „L'ancienne rhétorique”, Seuil, Paris, 1985.
5. BERGSON, Henri, *L'évolution créatrice*, 118e Edition, Paris, 1966.
6. BILLIG, Michael, *Arguing and thinking (A rhetorical approach to social psychology)*, Cambridge University Press, Paris, 1987.
7. BIZZELL, Patricia și Bruce HERZBERG, *The Rhetorical Tradition. Readings from Classical Times to the Present*, Boston: Bedford/St Martins, 1990.
8. BLAGA, Lucian, „Trilogia culturii”, în *Opere*, vol. 8, Editura Minerva, București, 1983.
9. CĂȚINEANU, Tudor, *Configurații fizice și exerciții metafizice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013.
10. CĂȚINEANU, Tudor, *Structura unei sinteze filosofice*, 2 vol., ALL, București, 1999.
11. CĂȚINEANU, Tudor, *Deontology of Opinion between Ethics and Rhetoric*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücke, 2014.
12. COOREBYTER, Vincent de, *Rhétoriques de la science*, P.U.F., collection L'interrogation philosophique, Paris, 1994.
13. ELIADE, Mircea, *Sacrul și Profanul*, Editura Humanitas, București, 1992.
14. FREUD, Sigmund, *Opere*, vol. I–II–III, Editura Trei, București, 2000.
15. HEGEL, G. W. Fr., *Știința Logicii*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966.
16. HEGEL, G.W.FR., *Fenomenologia Spiritului*, Editura Academiei R.S.R., București, 1965.
17. KANT, Immanuel, *Critica Rațiunii Pure*, Editura Științifică, București, 1969.
18. KIERKEGAARD, Sören, *Traité du désespoir*, Gallimard, Paris, 1931.
19. MAIORESCU, Titu, *Opere*, vol. I și II, Editura Minerva, București, 1984.
20. MARICA, George Em., *Filosofia bunului simț*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998.
21. MONOD, Jacques, *Hazard și Necesitate*, Humanitas, București, 1991.
22. NOICA, Constantin, *Devenirea întru Ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
23. NOICA, Constantin, *Cele șase maladii ale spiritului contemporan*, Humanitas, București, 1997.
24. PASCAL, Blaise, *Cugetări (texte alese)*, trad. Ioan Alexandru Badea, Editura Univers, București, 1978.
25. PIAGET, Jean, *Înțelepciunea și iluziile filozofiei*, Editura Științifică, București, 1970.
26. PLATON, *Opere*, vol. I și II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
27. QUINE, Willard, van Orman, „Ontological Relativity”, în *Metaphysics – Classic and Contemporary Readings* - , Belmont, California, 1991.
28. ROȘCA, D.D., *Opere filosofice (I–III)*, Editura Academiei Române, București, 2012.

29. SARTRE, J.P., *Ființa și Neantul*, Editura Paralela 45, 2004.
30. SCHOPENHAUER, Arthur, *Lumea ca voință și reprezentare*, Editura Moldova, Iași, 1995.
31. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologie Dogmatică ortodoxă pentru Institutele Teologice*, 3 vol., Editura IBMBOR, București, 1978.
32. STEPHEN, Laurence and MACDONALD, Cynthia, *Contemporary readings in the foundation of METAPHYSICS*, Blackwell Publishers Ltd, 1998.
33. VIANU, Tudor, *Filosofia culturii și teoria valorilor*, Editura Nemira, București, 1973.
34. *** *BIBLIA* sau *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, trad. Cornilescu, Societatea Biblică, 1990.
35. *** *CONTEMPORARY READINGS IN THE FOUNDATIONS OF METAPHYSICS*, Edited by Stephen Laurence and Cynthia Macdonald, Printed in Great Britain by MPG Books, 1998.

